

FRONTBEWEGING. Het Belgische leger van 1914 vertoont de bekende tegenstelling tussen werkelijk en wettelijk leger. Het kader is Franstalig, omdat het Frans de officiële taal van het leger is, de taal der bevordering. De wet van 2 juli 1913 eiste dat van 1 januari 1917 af de aspirant-officieren in staat zouden zijn zich in de taal van hun manschappen verstaanbaar te maken, en ofschoon de beveltaal het Frans bleef, voorzag de wet erin dat de officiële mededelingen en de opleiding voortaan in de twee landstalen zouden geschieden. Een amendement dat de oprichting van Vlaamse en Waalse regimenten wenste, was tijdens de bespreking van de wet verworpen.

Door het bestaande demografische overwicht, de snelle opmars van de Duitsers in de Waalse gebieden en de daarmee gepaard gaande vlucht van de Vlaamse bevolking naar het buitenland, door de relatieve faciliteit die de Vlamingen hadden zich via Nederland bij het Belgische leger te voegen, vormden de Vlamingen in het leger een nog grotere meerderheid dan vóór de oorlog – toen was het 60 % – en kwam de tegenstelling tussen het kader en „de troep” nog scherper naar voren.

De zorg van de overheid ging, begrijpelijkerwijze en met uitsluitend militaire oogmerken, in de eerste plaats naar een zo spoedig mogelijk herstel van het op de terugtocht zeer gehavende kader. Hiervoor deed men een beroep op Vlamingen en Walen, maar terwille van de traditie en de dringende behoefte waren het alleen Franstaligen en „Fransmachtigen” die hiervoor in aanmerking kwamen. Hetzelfde gold voor de eenheden die enige speciale ontwikkeling of technische kennis veronderstelden, zoals de genie, de artillerie of de transmissietroepen, en voor de oorlogsindustrie. Hier deed men bij voorkeur een beroep op geschoolde arbeiders, die uiteraard alweer in hoofdzaak Walen waren. Aldus werd onopzettelijk een sociale discriminatie doorgevoerd op basis van taalkennis, waardoor het strijdende leger, d.i. in hoofdzaak de infanterie, ten minste voor 80 % uit (eentalige) Vlamingen bleek te bestaan, een cijfer dat door minister De Ceuninck in de kabinetsraad van 1 februari 1918 werd bevestigd. De daaruit voortvloeiende misnoegdheid onder de Vlamingen werd aangewakkerd door de ergerlijke en systematische afkeer

*De leiding van de Frontbeweging: (van links naar rechts)
F. de Pillecijn, A. Debeuckelaere, Fr. Daels, H. Borginon, V. Vangramberen.*

die sommige leden van het kader toonden voor de taal en de omgangsvormen van hun ondergeschikten. Deze mentaliteit, die reeds vóór de oorlog gegroeid was uit de Waalse en franskiljonse vrees voor minorisatie – in feite vrees voor het verlies van verworven rechten – werd gecultiveerd via een zekere Franstalige pers, in de eerste plaats Le XXme

Siècle van Fernand Neuray en Le Soir van Edmond Patris. Dit misprijzen werd kernachtig samengevat in de beruchte uitspraak, waarvan het vaderschap niet met absolute zekerheid vaststaat: „La Belgique sera latine ou elle ne sera pas”. Het is een Belgische versie van de typisch negentiende-eeuwse nationalistische opvatting omtrent de eenheid van

taal (het Frans) en volk (het Belgische). Wie tweetaligheid nastreeft kan niets anders dan de vernietiging van de nationale eenheid nastreven. Hij spant samen met de vijand van het land, dus is hij een Duitsgezinde, een flaminboche.

De taalstrijd in het leger, die in oorsprong een strijd is om de onontwikkelden in staat te stellen de hun gegeven bevelen te begrijpen en naar behoren uit te voeren, wordt door de eng-Belgische nationalisten gelijkgesteld met de politieke drijfveren van het activisme in het bezette gebied. Stonden zij machteloos tegenover het activisme, des te hardhandiger traden zij op in het vrije België, waarover zij de alleenheerschappij meenden te voeren, hierbij gebruik makende van de wijdvertake onderdrukkingsmiddelen – van kerkelijke tot politionele – waarover elke staat beschikt.

Wij staan dus voor een conflict tussen het Belgische establishment en een groot deel van de actieve bevolking – in deze oorlogstijd het strijdende leger – dat normaal zijn behandeling en zijn regeling had moeten krijgen in het Parlement. Door de oorlogsomstandigheden is het Parlement echter uitgeschakeld en is de regering bekleed met de uitvoerende, maar ook met de wetgevende macht. Op 4 augustus 1914 heeft de katholieke regering de „godsvrede onder de partijen” afgekondigd en heeft aldus de binnenlandse problemen bevroren tot de vijand uit het land verdreven was en het Parlement zijn normale activiteiten kon hernemen. In een geest van nationale eensgezindheid werden drie niet-katholieken: de liberalen Paul Hymans en Eugène Goblet d'Alviella en de socialist Emile Vandervelde, tot minister van staat benoemd. Zij worden in januari 1916 in de regering opgenomen als minister zonder portefeuille om aldus een regering van nationale eenheid te vormen.

Ofschoon sommige katholieke ministers – in de eerste plaats premier Broqueville zelf – geleidelijk zullen inzien dat de klachten van de Vlamingen redelijk zijn, weigeren zij concessies te doen uit vrees de „godsvrede” in het gedrang te brengen en ook op andere punten die met hun ideologie niet strookten te moeten toegeven, zoals aan de socialistische eis tot invoering van het Algemeen Enkelvoudig Mannenstemrecht of aan de liberale eis tot wijziging van de schoolwetgeving. Zij waren van mening dat het niet de taak van de oorlogsregering was, maar van het na-oorlogse Parlement om deze zaken hun beslag te geven.

Aldus werden de eentalige Vlamingen uit politiek opportunisme veroordeeld om met hun bloed de „godsvrede” te bezegelen. Een toestand die vanzelfsprekend onaanvaardbaar was.

In dit overzicht willen wij de geleidelijke bewustwording van de Vlamingen schetsen, die gaat van de vaststelling van de talenkwestie – in feite een sociaal probleem – tot de ontwikkeling van een politieke actie. Om de resultaten van deze actie te achterhalen zullen wij de houding van het Belgisch establishment afzonderlijk moeten behandelen.

1. POGINGEN TOT ORGANISATIE. In zijn hoofdstuk over de Frontbeweging in 25 Jaar Vlaamse Beweging ziet Elias „einde 1914, begin 1915” twee aanknopingspunten voor de verdere evolutie van de georganiseerde Vlaamse actie aan het Front. Het zijn de eerste ontmoeting, in oktober 1914, van Daels en Verschaeve te Veurne, waarover niets bekend is, en een bezoek van H.

Gravez aan Verschaeve om hem te spreken over zijn plan, naar het voorbeeld van Pater Stracke, voor de duur van de oorlog en in de geest van de Amicitiakring te Leuven, onder de soldaten gebonden – de latere H. Hartebonden – op te richten. Verschaeve steunt dit initiatief en deelt aan Gravez de namen mee van de hem bekende Vlaamse soldaten in het leger en van de Vlaamse studenten uit de streek. Hoe groot de verdiensten van Gravez en Daels ook geweest zijn in hun strijd voor de religieuze en morele gaafheid van de soldaten, het zou verkeerd zijn alle latere acties uit hun initiatieven af te leiden. Over het hele front werden spontaan dergelijke initiatieven genomen – overigens een normaal verschijnsel bij een katholieke bevolking in oorlogstijd.

In augustus 1915 beginnen aan het Belgische front „soldatenblaadjes” te verschijnen. De eerste zijn Franstalig. Deze periodiekjes hebben als doel contacten te leggen tussen streekgenoten die over het hele leger verspreid zijn, en hun (schaarse) inlichtingen te bezorgen over hun familie. Dit wijst reeds op een zekere vorm van organisatie. Een dergelijk krantje is niet het werk van één man.

Uit de aldus gelegde contacten groeien vriendenkringen die – zoals de initiatieven van Daels en Gravez – tot doel hebben de geestelijke afzondering waarin de soldaat leeft en die hem bedreigt, te doorbreken. Al deze initiatieven gaan uit van intellectuelen – later zal men spreken van „de 200 Vlaamse intellectuelen aan het front” – in hoofdzaak priesters, seminaristen en onderwijzers en enkele academici, die voornamelijk dienst doen als respectievelijk aalmoezeniers en brancardiers.

Bij de Vlamingen ontwikkelen zich deze vriendenkringen, o.m. ook vanwege het niet onaanzienlijk analfabetisme onder de Vlaamse soldaten, tot studiekringen en vooral in 1916 tot debatkringen over de Vlaamse Kwestie in het leger, wat de aanleiding zal zijn tot hun opheffing van hoger hand op 11 februari 1917.

Dergelijke religieus-sociale en educatieve initiatieven worden ook elders genomen. Op de Werken van de Belgische Standaard na vallen zij buiten dit bestek.

Reeds op 30 januari 1915 treffen wij de eerste klachten aan over de taaltoestanden in het leger, en dit in het dagboek van iemand die het uit de mond van anderen vernomen heeft: Cyriel Verschaeve. Er wordt dus al over gesproken. Over de eigenlijke Vlaamse bewustwording die gepaard gaat met de explosie van soldatenblaadjes en -kringen, weet Elias ons meer precieze gegevens mee te delen. In juni 1915 beklagt aalmoezenier Nobels zich tegenover Juffrouw Belpaire over sommige Vlaamse intellectuelen die hun Vlaamse gezindheid boven hun vaderlandsliefde en hun godsdienst stellen. Op 2, 4 en 9 november 1915 publiceert de in Nederland verschijnende Vlaamsche Stem een uitvoerige brief, geschreven door Juliaan Platteau, „in naam van een groep Vlaamse soldaten aan het front” die hun instemming betuigen met het gematigde activisme van René de Clercq e.a. in Nederland en opkomen voor zelfbestuur. Ook besluit volksvertegenwoordiger A. van de Perre op 17 november 1915 zich voor de verbetering van het lot van de Vlamingen in het leger in te spannen, als reactie op de vele brieven met klachten die hij ontvangen heeft.

Wij kunnen dus aannemen dat eind 1915 bij de Vlaamse intellectuelen aan de IJzer de sociale en religieuze bezorgdheid voor hun lotgenoten onder de invloed van het onvoorzichtig optreden van het Belgische establishment en van de gedachtenevolutie die zich in Nederland bij de zgn. „gematigde activisten” aftekent, tot een bewustwording van de „Vlaamse Kwestie” in het leger geleid heeft en tot een nog vage wil hierin fundamentele verbetering te brengen.

Naast de verdere groei en organisatie van de studiekringen en soldatenblaadjes zien wij van begin 1916 af meer omvattende organisaties van Vlaamse intellectuelen tot stand komen. Vooreerst de Werken van de Belgische Standaard, in januari 1916, op 11 februari gevolgd door het SKVH of Secretariaat van de Katholieke Vlaamsche Hoogstudenten, die ook over een Franstalige afdeling beschikt en door Prof. Daels in de eerste plaats opgericht werd om de Vlaamse universiteitsstudenten de gelegenheid te geven zich in de mate van het mogelijke verder te bekwamen en hun studie voort te zetten. Zoals Elias terecht opmerkt: „Het is niet uit te maken in welke mate hier zedenadel, hogeschooluitbreiding en Vlaamse propaganda elkaar gevonden hebben, of in hoever SKVH ook Vlaamse actie en Vlaamse propaganda heeft moeten dekken”. Wel is het duidelijk, en dit in tegenstelling tot de kring van de Belgische Standaard, dat de meer radicale Vlamingen aan de IJzer elkaar gevonden hebben in de schoot van het SKVH en dat daar hun verdere politieke actie grijpt is.

1916 word gekenmerkt door de pogingen tot toenadering tussen beide kringen om tot een gecoördineerde actie te komen. Het mislukken van deze pogingen is niet alleen aan de meer radicale houding van het SKVH te wijten, maar ook aan het karakter van Pater Ildefons Peeters, die zijn absoluut gezag over De Belgische Standaard niet uit handen wilde geven. Eind mei schijnt het SKVH beslag te hebben kunnen leggen op Ons Vaderland van J. Baeckelandt en A. Tempere, dat eind 1914 te Calais ging verschijnen. Nog tot januari 1917 zullen van weerszijden pogingen ondernomen worden om tot een vergelijk te komen. Tevergeefs. Ons Vaderland zal van 18 september 1916 af het feitelijke, zij het niet-officiële orgaan van de latere Frontbeweging zijn.

De vlaamische strijders der voorlonie willen voor Vlaanderen hetzelfde recht als President Wilson aan elk volk erkent

*„Vrije beschikking over zichzelf.”
Dus Vlaamsch, berouw
Vlaamsch leger.*

vervlaamsching door Hoogeschool te Gent.

De Vlaamgaaude willen zij de wettelijke officiële verklaringen en kunnen interviewen Vlaam onverzantwoordelijke personen niet als een voltoelating aanvaarden.

ij brengen hulde aan allen die nu lijden of vervolgd worden om hun Vlaamsche werking

*Eeuwig zal Vlaanderen
hun namen gedenken.*

Flugschrift van de Frontbeweging.

Andere initiatieven die wijzen op een toenemende contactname tussen de Vlaamse intellectuelen aan het front, zijn de stichting op 15 augustus 1916 van het werk van Heldenhulde en de publikatie van het enige oorlogsnummer van het Leuvense studenten-

blad *Ons Leven*, Hoogstudent op den IJzer, eind 1916. Aanvankelijk werd gedacht dit studentenblad als periodiek orgaan voor de Vlaamse intellectuelen aan het front verder uit te geven, maar om financiële en vooral om ideologische redenen (afzondering van de intellectueel ten opzichte van de gewone soldaat) werd hiervan afgezien.

Van einde september 1916 af schijnt de V.B. aan het front een definitieve wending te nemen, deels onder invloed van de gebeurtenissen in het bezette gebied – de oprichting van een Vlaamse universiteit door de Duitsers en de reactie hierop van het Belgische establishment – en deels door het optreden van Cyriel Verschaeve te Alveringem. Op 15 oktober 1916 publiceert nr. 18 van het Limburgsch Studentenblaadje, in grote trekken overgenomen door *De Stem* uit België van 3 november, een artikel van Verschaeve dat wij als de katalysator kunnen beschouwen van de toen heersende gedachten en misschien als de onmiddellijke aanleiding tot de organisatie van de Frontbeweging.

„Wat de Vlaamsche studenten kunnen doen voor de zaak die de hunne was en zal blijven” bevat richtlijnen voor de onderwerpen die in de studiekringen behandeld dienen te worden, en wijst op de sociale verantwoordelijkheid van de Vlaamse intellectuelen en hun plicht voor Vlaanderen een leger aan te werven in de schoot van ’t Belgische leger. Een Vlaams leger „zal een paar geslachten ver een overwegende invloed hebben in ’t land”. Een, achteraf beschouwd, nogal naïeve kijk op de zaak, die echter in die tijd door de Vlaamse intellectuelen algemeen gedeeld werd en overigens in de Europese oorlogsliteratuur uit die tijd eveneens tot uiting komt.

Op 5 januari 1917 sterft generaal Wielemans, stafchef van het Belgische leger, die de Vlamingen en hun studiekringen gunstig gezind was. De reactie van het Belgische establishment laat niet op zich wachten; de door militairen aan het front opgerichte verenigingen worden op 11 februari 1917 verboden. Ofschoon ze niet genoemd worden, zijn hier de studiekringen bedoeld, maar ook het SKVH, wat Prof. Daels door een juridische handigheid kan voorkomen. De studiekringen ontbinden zich zelf, de Vlaamse leiders beslissen hun activiteit clandestien voort te zetten.

2. DE FRONTBEWEGING. ORGANISATIE.

In de loop van 1917 ontwikkelt de Frontbeweging zich tot een politieke pressiegroep, verspreid over de zes legerafdelingen, maar vooral actief in de 1ste en 2^e legerafdeling, waaruit zij hoofdzakelijk gegroeid was. Het zijn de overlopers die voor het eerst in mei 1918 zullen spreken van de Frontbeweging of Frontpartij en die ze voorstellen als een machtige organisatie die haar vertakkingen in het hele Belgische leger heeft en 50.000 of 60.000 leden telt, dus ongeveer de helft van het actieve leger. Wij vermoeden, op basis van een verslag van de ruwaard over een massamanifestatie in maart 1918, dat de Frontbeweging in feite ongeveer 5.000 sympathisanten geteld moet hebben. Aangezien er nagenoeg geen organisatie was, kan men niet spreken van „leden” in de strikte zin van het woord. De enige vorm van organisatie bestond aan de top in de zgn. Legervergadering, die samengesteld was uit de „ruwaard” Adiel Debeuckelaere, zijn twee „geheimschrijvers” Filip de Pillecijn en de pas in januari 1917 opnieuw aan het front verschenen

Hendrik Borginon, en de afgevaardigden der zes legerafdelingen. Deze afgevaardigden, die elk een plaatsvervanger hadden, schijnen geweest te zijn voor de 1ste legerafdeling J. Haché; de 2e H. Gravez en na diens verwijdering in mei 1918 Dirk Vansina; 3e Joris van Severen en later Jozef Simons; 4e G. Verhaeghe; 5e C. Couvreur; 6e A. Suls. Naar gelang van de oorlogsomstandigheden (overplaatsingen, verwondingen of dood) werden deze verantwoordelijken door anderen vervangen. Men zal opmerken dat noch Cyriel Verschaeve noch Prof. Daels lid waren van de Legervergadering. Wel zijn ze er nauw mee verbonden. Nauw ermee verbonden zijn ook sommige burgers in wier huis de vergaderingen plaats hebben, zoals Van de Walle en Selschotter te Alveringem, Lommez te Izenberge, Lycke te Kruisabele, Bulckaert te Oostvleteren en Van den Ameele te De Panne. Deze burgers waren niet altijd precies op de hoogte van de betekenis van de bij hen gehouden bijeenkomsten, die niet steeds verliepen volgens de elementaire regels van discretie en voorzichtigheid die een clandestiene organisatie zou moeten eerbiedigen. Het zijn dan ook vooral deze burgers die het aan de stok kregen met de militaire Veiligheid, een Veiligheid die nagenoeg machteloos stond tegenover de leiders van de beweging, omdat zij vrienden hadden in regeringskringen en in de regering zelf die hun de hand boven het hoofd hielden. Ook genoot de Frontbeweging ongewild en onbewust van de onrechtstreekse steun van koning Albert, die zich tegenover zijn ministers verzette tegen de toepassing van een even strenge tucht in het Belgische leger als in het Franse of het Engelse leger. En tenslotte beschikte de Frontbeweging nog over inlichtingskanalen die over het hele communicatienet van het leger verspreid waren.

In feite heeft de Frontbeweging de indruk gewekt een zeer hechte organisatie te zijn door het verspreiden, op 11 juli 1917, in alle kantonnementen en op alle plaatsen, van de toiletten tot de officiersmess, van haar eerste Open Brief aan de Koning. Het succes van deze actie heeft de leiders zelf verast, terwijl het psychologisch effect op de tegenpartij enorm was.

3. **ACTIVITEITEN.** De actie van de Frontbeweging uitte zich op diverse wijzen, zoals het verspreiden van manifesten, de zgn. Open Brieven en clandestiene krantjes, het aanbrengen van geschilderde en geplakte leuzen en slogans tijdens Vliegtochten, en het organiseren van manifestaties.

a) *De Open Brieven.* Tussen 11 juli 1917 en 11 juli 1918 verspreidde de Frontbeweging een aantal manifesten, aanvankelijk met de hand geschreven en in 1.000 exemplaren gereproduceerd door middel van een „cyclostyle”, door Gravez uit Engeland meegebracht, later door de koster van Alveringem, Gery van de Weghe, gedrukt met een specifiek Frans lettertype dat men in Parijs gekocht had en dat o.m. C. van Sante en L. de Palmaere in bewaring hadden. De eerste Open Brief werd na overleg met de leiding door A. Debeuckelaere opgesteld. De heftige reactie van de overheid op het verspreiden van dit manifest lokte in augustus 1917 een tweede Open Brief uit, geheel van de hand van Verschaeve, die ook de opsteller is van de derde Brief aan Zijne Eminentie Kardinaal Mercier van september 1917 en van een manifest, begin 1918 verspreid onder de titel Kort begrip

van de Vlaamsche Beweging in 't jaar 1917, beter bekend als de Vlaamsche Catechismus (zie Catechismus van de V.B.), waarvan achteraf beweerd werd dat het buiten medeweten van de leiding van de Frontbeweging werd opgesteld en zonder haar instemming verspreid. In oktober 1917 werd nog een manifest verspreid: Vlaanderens Dageraad aan den IJzer, door F. de Pillecijn en H. Borginon opgesteld, in december 1917 een Brief aan de Verbondene Grootmachten, begin 1918 een Open Brief aan Generaal Bernheim, op 18 februari gevolgd door een aanklacht over Het Proces van de 6e Legerafdeling. Pas in juni 1918 werd een nieuw manifest verspreid, het Frontlied, waarvan tekst en muziek door Jozef Simons geschreven waren, op 11 juli 1918 gevolgd door een balans van één jaar activiteit onder de titel Aan de Vlaamsche Soldaten.

Tussendoor werden op beperkter schaal soldatenblaadjes verspreid, zoals bv. De Vlaamsche Klaren, die niet aan de censuur waren voorgelegd en vooral concrete misstanden en gebeurtenissen aan de kaak stelden.

b) *De vliegtochten* werden laat in de avond of vroeg in de morgen ondernomen door groepjes van 6 à 8 man die er met de schilder- of plakborstel en zelfgemaakte affichettes op uit trokken om de Vlaamse eisen en de Vlaamse klachten kenbaar te maken. Een dergelijke vliegtocht in januari 1918 in de streek van Hondschote, waarbij eens te meer het zo noodzakelijke cloisonnement tussen de deelnemers aan en de voorbereiders van een dergelijke activiteit niet was gerespecteerd, leidde tot de aanhouding van enkele verdachten en het daaruit voortvloeiende „Proces van de 6e Legerafdeling” in februari-maart 1918, dat grote opschudding verwekte.

c) *Demanifestaties* werden vooral per legerafdeling georganiseerd en ten minste éénmaal (13 maart 1918) over het hele Belgische leger. Zij namen de allures aan van openlijke rebellie, ofschoon zij goed in handen gehouden werden door de leiders, ze waren beperkt in tijd ($\frac{1}{2}$ uur) en verliepen op enkele kleinere incidenten na, zoals het afranselen van officieren of generaals die de betoging wilden beletten, ordelijk, wat hun psychologisch effect nog vergrootte. Na maart 1918 schijnen geen dergelijke manifestaties meer gehouden te zijn. Aan de manifestatie van 13 maart 1918 hebben, volgens een geschreven verslag van de ruwaard, ongeveer 3.800 man deelgenomen.

4. DOELSTELLINGEN VAN DE FRONTBEWEGING. In al deze uitingen van de Frontbeweging kunnen wij twee grote thema's onderscheiden: de klachten en de eisen.

a) *Klachten*. Onuitputtelijk zijn de klachten die de Vlamingen naar voren brengen over het onbegrip, de plagerijen, het misprijzen en de bestraffing door de militaire hiërarchie, de militaire Veiligheid en het militaire gerecht van de onontwikkelde Vlaamse soldaat en van de Vlaamse intellectueel. De eerste wordt behandeld als een minderwaardig, de tweede als een staatsgevaarlijk individu. Voor beiden schijnt de taal de steen des aanstoots te zijn en de oorzaak van de behandeling, die zonder psychologisch inzicht geschiedt: noemde Daels het leger niet „une sélection à rebours”?

b) *Eisen*. Vooral uit de Open Brieven kunnen wij het eisenprogramma van de Frontbeweging ach-

terhalen. In dit programma is een evolutie waar te nemen. Aansluitend bij het vooroorlogse programma van de V.B. eist de eerste brief een plechtige en schriftelijke belofte van gelijkberechtiging van Vlamingen en Walen, na de oorlog. Hij keurt de oprichting van een Vlaamse universiteit te Gent goed, omdat het een „levensrecht” is voor de Vlamingen. Hierbij wordt eens en voor goed verklaard dat de Vlamingen aan de IJzer weigeren een oordeel te vellen over de activisten, tot zij beter ingelicht zijn over de gebeurtenissen die zich in het bezette gebied hebben afgespeeld. Dit is een stelling die, zoals uit de studie van Elias blijkt, vooral door Verschaeve was verbreid, nadat hij in november 1916 een in Griekse letters gestelde boodschap van Dosfel ontvangen had, met het verzoek „hem niet te veroordelen vooraleer hem gehoord te hebben”. Nog een andere vooroorlogse eis wordt opnieuw aan de orde gesteld: de splitsing van het Belgische leger in Vlaamse en Waalse regimenten. Het is echter in Vlaanderens Dageraad aan den IJzer, dat het Vlaamse eisenprogramma het duidelijkst en het best wordt geformuleerd.

De Vlaamsche Strijders
der voorlinie gaan samen
met de stormbewuste Walen
om te eischen:

Vlaamsche en Waalsche regimenter
op denzelfden voet als het
Zwitschersch leger is ingericht.
Leve Vrij Wallonië
Leve Vrij Vlaanderen
in een onafhankelijk België!

Vlugschrift van de Frontbeweging.

Uitgangspunt is de vaststelling dat Vlaanderen een ethnologische entiteit vormt naast de Waalse. Niettemin zijn beide landsdelen geografisch en economisch zozeer op elkaar aangewezen, dat er niet kan gedacht worden aan de oprichting van twee afzonderlijke staten. Dan volgt het eigenlijke betoog, dat twee delen omvat: het eerste begint met een overzicht in vogelvlucht van de Belgische politiek ten opzichte van Vlaanderen sinds 1830 en vooral sinds 1914, waarbij de bekende grieventrommel wordt geroerd. Er wordt uitdrukkelijk gerefereerd aan de activiteiten van de in Nederland verblijvende gematigde activisten; hun eis tot zelfbestuur voor Vlaanderen binnen een federaal ingerichte Belgische staat wordt overgenomen. Tegenover het meer radicale activisme van de Raad van Vlaanderen neemt de Frontbeweging even nadrukkelijk afstand, ofschoon zij andermaal weigert het optreden van de individuele leiders van het activisme, wier verleden borg staat voor hun integriteit, te veroordelen. Ook distantieert de Frontbeweging zich van de kring van de Belgische Standaard en met name van Juffrouw Belpaire en „enige toevallige flaminganten uit haar omgeving” en van de groep-Van Cauwelaert in Nederland, aan wie zij gebrek aan kennis van de reële behoeften van de Vlaamse sol-

daat en te groot vertrouwen in het Belgische establishment verwijt. Tenslotte wil de Frontbeweging een definitieve breuk tussen dit Belgische establishment en alle Vlamingen bewerken en doet daarom een beroep op de twee Vlaamse ministers om uit de regering te treden.

Het tweede deel gaat over de buitenlandse politiek. Ook hier wordt de stelling van het „Hollandse activisme” bijgetreden, nl. het afwijzen van de Belgische aanspraken op Nederlandse gebieden (o.m. de Scheldemonding), de handhaving van de Belgische neutraliteit en het daaruit voortvloeiende verzaken aan de internationalisering van de Vlaamse kwestie, twee punten die door de Raad van Vlaanderen verdedigd werden. Tenslotte stelt de Frontbeweging haar programma boven elke partijpolitiek, d.i. een ideologische verruiming waarbij het tot nog toe katholieke engagement van de beweging wordt doorbroken.

Daarmee is het essentiële gezegd; alleen in de brief aan de Verbonden Grootmachten (december 1917) kunnen wij een zekere nuancering vaststellen van het principe van niet-internationalisering, waar gevraagd wordt dat de grote mogendheden „de verzuchtingen van het Vlaamsche Volk naar een eigen kultuur” zouden „indachtig wezen” (niet: waarborgen).

5. EVOLUTIE EN STREKKINGEN. De Frontbeweging vormde noch organisatorisch noch ideologisch een eenheid. Sommige Vlaamse strijders verwijten nu nog aan de leiding van de Frontbeweging dat zij in haar Open Brieven alleen haar eigen ideeën verkondigde en niemand anders vertegenwoordigde dan zichzelf.

Deze opmerking komt ons gegrond voor ofschoon zij niets afdoet aan de waarde, de betekenis en het juiste inzicht van deze manifesten. Naast de officiële doctrine van de legerleiding doen zich andere tendensen voor waarvan wij twee belangrijke en aanwijsbare willen bespreken.

a) *Het defeatisme en Antoon Pira.* In de maand februari 1918 verschijnt opnieuw in het 5^e linie-regiment aan het front Antoon Pira. Tijdens een lang verblijf in het kamp van Auvours heeft hij kennis gemaakt met en is hij onder de invloed gekomen van de gewezen Franse premier Caillaux, die in december 1917 aangehouden werd onder verdenking van samenwerking met de vijand, een beschuldiging die tijdens zijn ophefmakend proces na de oorlog niet bewezen kon worden. Het is de bedoeling van Pira aan de oorlog een einde te maken door een deel van het leger over te halen de strijd te staken en aldus een Duitse overwinning in de hand te werken. Deze opvatting schijnt hem niet noodzakelijk ingegeven te zijn door pro-Duitse sympathieën, maar veeleer door een vrij utopisch-pacifistische ideologie. Ofschoon hij tevergeefs poogt opgenomen te worden in de Frontbeweging en zijn opvattingen niets gemeen hebben met die van de leiding van de Frontbeweging, die er fel tegen reageert zodra ze haar bekend zijn, slaagt Pira erin, dank zij zijn demagogisch talent, sommige Vlaamse voormannen in de 1ste en 2^e legerafdeling, zoals Karel de Schaepdrijver, Frank Baur, Dirk Vansina, en in de 5e legerafdeling Vindevogel, te overtuigen. Deze namen worden vermeld in een toen opgesteld verslag van de ruwaard.

In mei 1918 sticht Pira, alleszins op papier, een Algemeen Vlaamsch Democratisch Verbond met

een Waalse tegenhanger waarover wij niets méér weten. Dit AVDV beoogt een reorganisatie van het leger volgens het principe van de soldaten-sowjets. Het programma is een mengeling van Vlaamse eisen („onmiddellijke oplossing van het taalvraagstuk”), sociale eisen (wet op het alcoholgebruik) en zuiver demagogische eisen (verhoging van de soldij).

Op dat ogenblik is de toestand aan het Belgische front kritiek tengevolge van de oorlogsmoeheid, de lange winter, een algemene griep epidemie, het succesvolle Duitse voorjaarsoffensief en de toenemende misnoegdheid onder de Vlaamse troepen. Op zijn beurt is het Belgische leger aangetast door het defaitisme. Dit bevordert de actie van Pira, die grote verwarring sticht in de geesten van de aanhangers van de Frontbeweging. Dit kan blijken uit de twee volgende feiten: onder uitdrukkelijke verwijzing naar Pira dringt Vansina in een verslag aan de leiding van de Frontbeweging van eind mei-begin juni aan op het georganiseerd overzenden van Vlaamse soldaten naar de vijand, en hij voegt hieraan toe: „Ik smEEK U om van de stemming gebruik te maken om het leger bij Karel [De Schaepdrijver] te zenden. Met 2 goede legerafdelingen is dit mogelijk: zo er spraak is om Fritz [d.i. de Duitsers] door te laten en het overige gevangen te nemen.”

Uit het verhoor dat de Duitse kapitein Staehle op 26 juni een Belgische overloper, sergeant Janssens van het 5^e linieregiment, afneemt, blijkt evenzeer de verwarring, aangezien de sergeant verklaart dat de „Vlaamsche Frontpartij” gereorganiseerd is tot een „Vlaamsche Democratische Partij” en als programma een mengeling opgeeft van eisen van de Frontbeweging en het Algemeen Vlaamsch Democratisch Verbond. De leiders van de Frontbeweging hebben dan ook overwogen tegen Pira op te treden.

b) Het radicalisme en Cyriel Verschaeve. Cyriel Verschaeve schijnt een van de eersten geweest te zijn die inzag dat de structuur van het leger, waarin het traditionele isolement tussen de rangen doorbroken wordt, een unieke kans bood om van de V.B. een werkelijke volksbeweging te maken, en hij heeft de Vlaamse intellectuelen dan ook in die zin geïnspireerd, zoals blijkt uit het reeds geciteerde artikel in het Limburgsch Studentenbladje van 15 oktober 1916. Hij beperkte zich niet tot het geven van richtlijnen, hij gaf ook het voorbeeld door het schrijven van Open Brieven waarin hij enerzijds de verdediging van de gewone Vlaamse soldaat opneemt en anderzijds – meer bepaald in de Vlaamsche Catechismus – op volkse en bevattelijke wijze zijn ideeën tot de gewone soldaat brengt en de houding van het radicaal activisme uitlegt en rechtvaardigt.

Waar de Raad van Vlaanderen een beroep doet op de 14 punten van Wilson en het daarin voorziene zelfbeschikkingsrecht der kleine volken, om de volledige autonomie voor Vlaanderen op te eisen en de internationalisering van de Vlaamse kwestie door te zetten, zoekt de kapelaan van Alveringem de steun van paus Benedictus XV, naar aanleiding van diens vredesvoorstellen van augustus 1917, die door de grote mogendheden zeer koel onthaald waren, wat zijn ongewone reactie op de contacten van Verschaeve verklaart. Deze contacten worden hernieuwd in februari 1918 naar aanleiding van een

reis van C. van Sante naar Rome.

De evolutie van de ideeën van Verschaeve verloopt identiek aan die van het radicaal activisme in het bezette gebied en dus tegenstrijdig met die van de meer gematigde en politiek meer realiseerbare opvattingen van de leiding van de Frontbeweging en de gematigde activisten in Nederland. Het enorme morele gezag waarover Verschaeve beschikte, nog in de hand gewerkt door het optreden van het Belgische establishment, dat hem poogde te neutraliseren en hem daardoor het aureool gaf van een martelaar, hebben belet dat het ooit tot een conflict gekomen is tussen Verschaeve en de Frontbeweging. De leiding van de Frontbeweging heeft zelfs niet kunnen of willen beletten dat Verschaeve van de door haar gecreëerde propagandakanalen gebruik maakte om zijn ideeën in haar rangen te verbreiden en aldus op haar politieke oriëntatie te wegen.

Uiteindelijk mondt het radicalisme van Verschaeve uit op hetzelfde punt als het defaitisme van Pira: beiden ontnemen aan de soldaat de diepere zin van zijn bestaan, van zijn soldaat-zijn: de eerste door erop te wijzen dat hij als soldaat een staatsbestel verdedigt dat hem vijandig gezind is en hem bedreigt in zijn morele integriteit; de tweede door erop te wijzen dat hij als soldaat de voortzetting van een oorlog mogelijk maakt die hij niet gewild heeft en die zijn bestaan en dat van zijn medemensen bedreigt. Het logische gevolg van een dergelijke redenering is aansporen tot desertie. Dat hebben én Pira én Verschaeve gedaan, ofschoon Verschaeve, waarschijnlijk onder invloed van de leiding van de Frontbeweging, er zich later tegen verzette, omdat het de rangen van de Vlaamse strijders aan het front uitdunde.

In mei 1918 zijn 21 Belgische soldaten overgelopen, in juni 80. Op 11 juni weigeren een groep soldaten op aansporen van Pira werken uit te voeren en trekken de bossen van Oostvleteren in. Pas op 19 juli wordt Pira door de Belgische Veiligheid aangehouden en van dan af heeft de leiding van de Frontbeweging, naar haar eigen verklaring, de toestand weer in de hand.

6. DE DESERTEURS. Na een eerste mislukte poging steekt Juul Charpentier in de nacht van 30 april op 1 mei 1918 de linies over en meldt zich krijgsgevangen bij de Duitsers. Hij beweert te handelen in opdracht van de leiding van de Frontbeweging, is in het bezit van de manifesten en sommige aanplakbrieven van deze organisatie en verklaart als opdracht te hebben vijf vooraanstaande Vlamingen in het bezette gebied, nl. Depla, Speleers, Dosfel, Vliebergh en Jacob in te lichten over wat de Vlamingen in het leger aan de IJzer overkomen is. Dit is de officiële en traditionele versie die door de Frontbeweging tijdens en na de oorlog is verbreid. De reden voor het verzenden van deze mandataris is volgens dezelfde bronnen te zoeken in de dreigende ineenstorting van het Belgische front en in de weigering van Frans van Cauwelaert de taak op zich te nemen om de genoemde Vlamingen in te lichten. Uit een verslag van die dagen van de ruwaard en uit het verhoor dat de Duitse kapitein Staehle de overlopers afnam, blijken de zaken toch enigszins anders te liggen. Het mag waar zijn dat het Belgische front bedreigd was en dat Van Cauwelaert, naar zijn eigen woorden, weigerde als „brievenbesteller” te fungeren,

een feit is dat volgens het verslag van Debeuckelaere Charpentier ook als opdracht had „tussen gemodereerde activisten en passivisten eenheid op ons programma tot stand te brengen”, zich vervolgens als gevangene te melden en in het gevangenenkamp te „leven volgens ons gedachten, niet volgens de gedachten die ginder in voege zijn”, en er de leiding van de Frontbeweging op zich te nemen. In de versie van kapitein Staehle heet dit „mee te werken aan het Duitse plan om op basis van volledige gelijkheid tussen Vlamingen en Walen een nieuw België op te richten”. Bovendien blijken de overlopers ook een precieze propaganda-opdracht te hebben gehad: het bekend maken door woord en geschrift van de IJzertragedie. Dit is duidelijk een politieke opdracht, die begrepen moet worden, rekening houdend met de toenmalige opvattingen over de rol die de soldaten na de oorlog in het openbare leven zouden spelen. De zaak heeft echter een onvoorziene wending genomen, en dit om verscheidene redenen. Vooreerst was er de persoon van Charpentier, die blijkbaar geen leiderstemperament had. Elias formuleert het als volgt: „Charpentier voelde zich niet stevig: het bewijs ervan is dat hij, op eigen hand, De Schaepdrijver erom had verzocht hem te vergezellen”. Maar niet alleen De Schaepdrijver, ook B. Coolen, M. Torreele en V. Haesaert gingen over. Dit kan verwondering wekken, als men weet dat C. van Sante bij een gelijkaardige tocht slechts door één man vergezeld was. Belangrijker is echter het feit dat, volgens het reeds vaak vermelde verslag van Debeuckelaere, De Schaepdrijver bekend stond als een der heftige verdedigers van de opvattingen van Pira. Door de uitnodiging van Charpentier zal De Schaepdrijver – wie men veel in de schoenen kan schuiven, nu hij overleden is – zich misschien te goeder trouw als officieel gemandateerd beschouwd hebben, en door zijn temperament heeft hij – dat staat buiten twijfel – de feitelijke leiding van de groep op zich genomen. Het kan dan ook geen verwondering wekken te lezen dat, volgens Elias, de Brugse activisten een brief naar Gent zenden met de mededeling dat de deserteurs gezonden zijn „door de Beweging die een doorbraak in het geallieerde front wil veroorzaken” – de doelstelling van Pira, die wij nog herhaaldelijk in de verklaringen van de deserteurs zullen terugvinden. Een andere reden voor de mislukking van de opdracht is het feit dat de deserteurs door toedoen van Dr. Depla te Kortrijk, maar vooral van de Duitser Oszwald, in de handen terechtgekomen zijn niet alleen van de radicale activisten, wat aan Charpentier door de leiding ten strengste verboden was, maar ook van de propaganda-afdeling van de Raad van Vlaanderen. Hun verdere houding is dan ook radicaal-activistisch en de deserteurs schijnen zich niet te hebben verzet tegen de manipulaties waarvan zij het voorwerp waren. Ten slotte kunnen wij nog veronderstellen dat het nemen van een radicale koers door deze groep ook voor een deel te wijten is aan de aanwezigheid van de vertrouwensman van Verschaeve, Carlos van Sante, die door de kapelaan op eigen initiatief en ditmaal werkelijk buiten het weten van de Frontbeweging in de nacht van 4 op 5 meinaar de overkant was gezonden, samen met O. de Keyser.

Wat de precieze opdracht van Van Sante was, is niet met zekerheid te achterhalen. Tegenover kapi-

tein Staehle verklaart hij overgezonden te zijn om de groep Charpentier-De Schaepdrijver te steunen (volgens Gravez: om hun opdracht te bevestigen), maar vooral met propagandistische doeleinden, namelijk vanuit de Duitse linies een defaitistische campagne in het Belgische leger te voeren. Van Sante bracht, zoals de anderen, de diverse manifesten van de Frontbeweging mee. Of dit nu de werkelijke opdracht was – wat, rekening houdend met de evolutie van Verschaeve, waarschijnlijk is – dan wel een Duitsgekleurde interpretatie van de opdracht, is niet uit te maken. Wel is het zeker dat de groep deserteurs een defaitistische campagne op touw gezet hebben – de pamfletten zijn bekend – en dat zij er enig succes mee geboekt hebben. In een verslag over de periode 15 mei-22 juni 1918 noteert Vansina als reden voor de steeds talrijker deserties in de 2^e legerafdeling: de hevige Jong-Vlaamse propaganda door de linies..., „het artikel van Karel [De Schaepdrijver] die, in de handen gevallen van de jongens, ze doet overlopen”, en de activiteit van Pira.

De geschiedenis van de deserteurs is zo faliekant afgelopen, dat nog tijdens de oorlog, volgens Elias, „de frontleiding dadelijk besliste af te zien van de overeengekomen mededeling dat hij [Charpentier] in opdracht van de legervergadering over de vuurlinie was gegaan. Voor de frontleiding was dit hoofdstuk uit haar politiek afgesloten”. Dit was ook en vooral het geval, toen na de oorlog de frontleiding in het gedrang kwam vanwege deze deserteurs. En het is de reden waarom tot op vandaag over deze episode zoveel tegenstrijdige verklaringen afgelegd worden en zoveel – begrijpelijke – rancune heerst bij de nog levende deserteurs tegenover hun vroegere opdrachtgevers. Deze gebeurtenis is een zwaar passief dat gewogen heeft op de verdere geschiedenis van de beweging die aan de IJzer ontstaan was en waarvoor uiteindelijk zij verantwoordelijk zijn die er het initiatief toe namen.

7. HET EINDE. Als reactie op de nefaste invloed van de deserteurs en op de grote verwarring die in de geesten van haar sympathisanten heerste, legt de leiding van de Frontbeweging op 20 juni 1918 een Stelregel vast: „a) In geval van aftocht verlaten we ons grondgebied niet. b) In geval van algemeenen aanval door een overmachtigen vijand (liever dan zich te laten uitmoorden) leggen de aangevallen eenheden de wapens neer. c) Bij gedeeltelijken aanval, waarin de keus tussen leven en dood gesteld wordt, is 't plicht 't leven te behouden, dat in den dienst van Vlaanderen staat. Overlopen is de verzwakking van de Vlaamsche werking op het front. In de huidige omstandigheden blijft geen gelegenheid voor de Vlaamsche soldaten om aan den anderen kant van den IJzer zegenrijk werk te verrichten.” Aldus de tekst van Rudiger (Flamenpolitik, p. 334-335), die door het verslag-Debeuckelaere bevestigd wordt.

Deze richtlijnen bevatten een duidelijke toegeving aan de extremisten door het staken van de strijd in sommige gevallen toe te laten. Ook Verschaeve moet volgens Vansina tot een dergelijk inzicht gekomen zijn.

Over de verdere interne evolutie van de Frontbeweging zijn wij niet meer ingelicht. Zij wordt, zoals wij straks zullen zien, hoofdzakelijk in beslag genomen door de „toegevingen” die het Belgische establishment meent te moeten doen. Wij kunnen

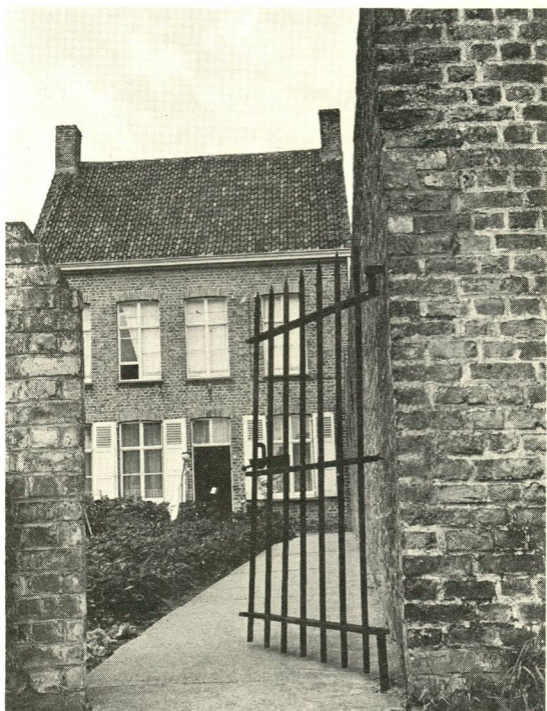
veronderstellen dat zij de toestand geleidelijk weer meester wordt, aangezien op 11 juni en 11 juli 1918 opnieuw Open Brieven verspreid worden, en dat ook de verbetering van de algemene militaire toestand van de Geallieerden van 18 juli af een gunstige invloed gehad heeft op de gemoederen en een toenemend vertrouwen in een spoedige afloop van de strijd. De voorbereiding van 4 september 1918 af van het grote offensief zal de soldaten wel zo zeer in beslag genomen hebben, dat er voor grote discussies en eisenprogramma's in verband met de Vlaamse kwestie geen plaats meer was. Kort voor dit offensief wordt Debeuckelaere door de Duitsers bij een aanval gevangengenomen en neemt, zoals voorzien, De Pillecijn de leiding in handen. Tijdens het grote offensief wordt de Frontbeweging ontmanteld en raken de leden verspreid. Pas na de wapenstilstand komen een aantal leiders opnieuw samen te Gent. Het zijn leiders zonder volgelingen. Dezelfde patriottische roes die in 1914 de geesten bedwelmd had, voer ook nu over de massa. De Vlaamse soldaten die voor het eerst in vier jaren hun vrouw en familie terugzagen, werden in beslag genomen door andere dan Vlaamse zorgen. Zijn deze menselijke aspecten niet te verwaarlozen, de hoofdoorzaak voor de mislukking ligt in de zo noodlottige vereenzelviging van Frontbeweging en radicaal activisme dat de deserteurs in de hand hadden gewerkt, aldus de voorstelling bevestigend die de Fransdolle Belgen achter het front hardnekkig verspreid hadden. Het odium dat in het bezette gebied op de collaboratie woog, werd aldus ook op de Frontbeweging geladen, die nochtans vier lange jaren de vijand bestreden had.

8. HET BELGISCHE ESTABLISHMENT EN DE V.B. AAN DE IJZER. Evenmin als de Frontbeweging vormt het Belgische establishment een eenheid. Door de opzet van ons betoog moeten wij ons beperken tot het belichten van de houding van dit establishment tegenover de V.B. Niettemin dient men er rekening mee te houden, dat deze kwestie slechts één van de problemen is waarmee de Belgische overheid geconfronteerd wordt en dat het establishment derhalve invloeden zal ondergaan van andere problemen, zoals de internationale verhoudingen, de interne politieke spanningen in de schoot van de regering en zelfs de persoonlijke nijd tussen de ministers.

In het Belgische establishment kunnen wij diverse tendensen onderscheiden. Vooreerst zijn er de neutralen. Het zijn enerzijds de politiek onverschilligen, anderzijds de militaire vechtjassen, zoals een generaal Bernheim of De Ceuninck, die alleen begrip hebben voor het zuiver militaire en hermetisch gesloten zijn voor alles wat daarmee geen verband houdt. Hun optreden zal vaak ten onrechte als anti-Vlaams uitgelegd worden. In feite was het niet onvlaams, maar onmenselijk. Hun is het er om te doen de tucht in het Belgische leger te handhaven en of die verstoord wordt uit losbandigheid dan wel om diepere idealistische beweegredenen, maakt voor hen geen wezenlijk verschil uit.

Daartegenover staan de geëngageerden: het zijn de Fransdollen, die zowel in de politiek als in het leger niet alleen hun opvattingen, maar ook hun positie menen te moeten verdedigen, en elke aanval op hun ideologie aanvoelen als een aanslag op hun persoon. Quos perdere vult Jupiter, dementat prius. Op hen in de eerste plaats weegt de verant-

woordelijkheid voor de Vlaamse grieven. Zij maken gebruik van de talloze middelen die elke staat bezit om zijn veiligheid te verzekeren, om de Vlamingen onder het juk te brengen. De censuur wordt gebruikt om de suprematie van de officieuze Belgische pers – de emanatie van hun eigen ideologie – te verdedigen, met inbegrip van haar financiële belangen. Aan de zo jonge Militaire Veiligheid worden de Vlamingen overgeleverd om enige ervaring op te doen. Alleen op het militaire gerecht schijnen zij niet volledig vat te hebben gehad. Dit gerecht, dat voor een deel uit beroepsmagistraten bestond, beoordeelde over het algemeen de overtredingen vanuit een zuiver militair standpunt, met inachtneming van de militaire kwaliteiten van de beschuldigten. Daar de voor Vlaanderen strijdende betichten in de vuurlijn meestal voorbeeldige soldaten waren, viel de veroordeling dan ook vaak relatief gunstig voor hen uit, zelfs in een politiek proces als dat van de 6^e legerafdeling, waar de rechten van de verdediging duidelijk werden beknot. Om de relatieve mildheid van dit militaire gerecht te corrigeren, hebben de Fransdollen toen gegrepen naar het middel van de „administratieve maatregelen” om zelfs door de rechtbank vrijgesprokenen te straffen. Dit was het geval met sommige Houthakkers of strijdende Vlamingen die omwille van hun optreden naar het „Peloton Spécial” van de houthakkers aan de Orne werden verbannen, alsook met Paul Vandermeulen. Een administratieve overplaatsing naar een Peloton Spécial was geen juridische straf en er bestond dan ook geen verhaal op.

Huis van C. Verschaeve te Alveringem.

Ten slotte is er de grote groep van de humanen – in de eerste plaats koning Albert zelf – die er rekening mee houden dat de soldaten onder de wapens geroepen burgers zijn, wier lot verzacht moet worden. In het leger zijn dit de goede en begrijpende officieren, aalmoezeniers of soldaten over

wie niet gesproken wordt. In de politiek komen meer schakeringen tot uiting. Vooreerst zijn er de opportunisten, wier humane zorgen ondergeschikt zijn aan hun politieke zorgen. Deze groep wordt geïncarneerd door eerste-minister Broqueville. Hij ziet in dat de houding van het establishment tegenover de Vlamingen aan de IJzer onrechtvaardig is, maar houdt zich hierbij, uit vrees aan politieke vrienden en vijanden concessies te moeten doen, op het plan van de strikte wettelijkheid. Wel poogt hij in het wisselspel van politieke compromissen en onderhandse akkoorden voor de Vlamingen gunstige beloften af te dwingen. En wanneer hij voelt dat zijn politieke carrière naar haar einde loopt, neemt hij een in zijn ogen alleszins meer radicale houding aan, waarvan de bezorgdheid om de gunst van het na-oorlogse electoraat niet vreemd is.

Daarnaast staan de Vlaamsgezinde Belgen, geïncarneerd in de persoon van Juffrouw Belpaire, wier rol bijzonder belangrijk is, omdat zij zich aan het front bevindt en door de gematigde regeringskringen gebruikt wordt als verbindingspersoon met de Frontbeweging. Ondanks haar hoge menselijke kwaliteiten was zij geheel ongeschikt om een dergelijke rol te vervullen. Het kan geen verwondering wekken dat de Frontbeweging haar bemiddelingspogingen afwees, als men haar brief van 25 november 1916 aan Van de Perre leest, of die van 15 augustus 1917 aan Verschaeve, waarin zij opkomt voor verbetering van de „dagelijkse misstanden in het leger” en de vraag naar zelfbestuur en een Vlaamse universiteit bestempelt als „eisen voor later, als de vijand uit het land geweerd is”. Een zelfde bemiddelingsrol wordt toebedeeld aan sommige Belgischgezinde Vlamingen, zoals Van de Perre en vooral Frans van Cauwelaert, die het best de opvattingen van de Frontbeweging benaderen en begrijpen. Van Cauwelaert zal er echter om opportunitere redenen als Belgisch politicus zoveel afstand van nemen, dat dit zal leiden tot een breuk tussen hem en de Frontleiding, een breuk die mede door de stugheid van de leiding van de Frontbeweging in haar nadeel zal uitdraaien. Van de Perre kiest veel resoluter de kant van de Frontbeweging en maakt het de regering lastig met pertinente parlementaire vragen. Daarom ook zal de regering slechts sporadisch op hem een beroep doen.

Het is de wisselwerking, de beïnvloeding en het antagonisme van deze diverse tendensen die wij hier in chronologische volgorde willen schetsen.

Voor het eerst ontmoeten wij officieel het Vlaamse vraagstuk op ministerieel vlak bij de uitbreiding op 18 januari 1916 van de katholieke regering tot een regering van nationale eenheid. Samen met Carton de Wiart en Broqueville en op voorstel van de laatste ondertekenen de drie nieuwe ministers zonder portefeuille een akkoord dat voorziet in de oprichting (na de oorlog) van een Vlaamse universiteit en de toekenning van het Algemeen Enkelvoudig Mannenstemrecht (Broqueville bedingt echter twee stemmen voor de huisvader). Deze toegeving aan een vooroorlogse Vlaamse eis is het gevolg van het activisme in het bezette gebied, waarover de regering goed en geregeld ingelicht werd via vertrouwelijke verslagen, o.m. afkomstig van Emile Francqui en oud-minister Levie.

Nog in januari 1916 richt de minister van oorlog Broqueville een circulaire tot de officieren waarin herinnerd wordt aan de voorschriften van de wet

van 2 juli 1913, nl. dat de officiële mededelingen in beide landstalen moeten geschieden en dat de officieren er zich op moeten toeleggen de omgangstaal van hun manschappen te spreken.

Maar de gebeurtenissen in het bezette gebied, met name de aanstaande oprichting (op 24 oktober 1916) door de Duitsers van een Vlaamse universiteit te Gent, schudden het Belgische establishment voor goed wakker. In de *Moniteur Belge* van 8/14 oktober 1916 verschijnt een Koninklijk Besluit, inhoudende schrapping uit de nationale orden van de professoren die aan deze universiteit een opdracht aanvaardden. Dit Koninklijk Besluit is voorafgegaan door een Verslag dat minister Pouillet in overleg met Broqueville had opgesteld en dat handelt over de kwestie van de vervlaamsing van de Gentse universiteit en verwijst naar het vooroorlogse voornemen van de regering deze kwestie tijdens de parlementaire zitting 1914-1915 af te handelen. De centrale passus uit dit verslag luidt als volgt: „De regeering is overtuigd dat, terstond na den herstelden vrede, door de samenwerking van aller goede wil, dien zij dan ook zal trachten voor te staan, aan de Vlamingen, zowel op gebied van hooger onderwijs als op elk ander, die volledige gelijkheid in rechte en in feite zal worden verzekerd, welke moet bestaan naar den wens zelf van ons grondwettelijk verdrag.” Dit Koninklijk Besluit werd in een verklaring van het ministerie van kunsten en wetenschappen toegelicht als het bewijs, volgens L. Moyersoën, dat „de regering onmiddellijk na haar terugkeer in het land aan het parlement zou voorstellen de kwestie der „omvorming van de universiteit te Gent’... op te lossen”. Dit communiqué lokte zo’n heftige reactie uit aan fransdolle zijde, ook in de schoot van de regering, dat minister Pouillet verplicht werd deze verklaring van één van zijn ondergeschikten publiek tegen te spreken.

In december 1916 hebben de ministers Van de Vijvere en Pouillet met Juffrouw Belpaire, Godfried Persijn en Dr. Rombouts een onderhoud over de Vlaamse kwestie. Op 11 februari 1917 worden de door militairen aan het front opgerichte verenigingen verboden.

Op 6 maart 1917 richt Van Cauwelaert een brief aan de regering waarin hij o.m. aandringt op de gelijkberechtiging van de Vlamingen, de oprichting van een commissie voor de studie van de Vlaamse kwestie, en een plechtige verklaring betreffende de Vlaamse universiteit.

Op 4 mei 1917 wordt de perscensuur uitgebreid tot de soldatenblaadjes. Eind mei staat minister Broqueville een interview toe aan de *Courrier de l’Armée*, waarin hij verwijst naar de erkenning in rechte en in feite van de gelijkheid der Vlamingen, zijn wil te kennen geeft zich streng te houden aan de toepassing van de wet van 2 juli 1913 en belooft dat de Vlamingen na de oorlog hun universiteit zullen krijgen.

Op 15 mei 1917 wordt aalmoezenier Paul Vandermeulen door zijn geestelijke overheid gestraft wegens de publikatie op 1 en 15 april van twee artikelen in het *Limburgsch Studentenblaadje* over de universiteit te Gent en de Raad van Vlaanderen. Hij wordt gedetacheerd van de diensten van de hoofdaalmoezenier naar de artillerie. Minister Broqueville vindt deze straf afdoende voor het vergrijp en beschouwt de zaak als afgedaan.

Op 11 juli 1917 publiceert de Frontbeweging haar eerste Open Brief. Eind juli wordt Broqueville als minister van oorlog vervangen door generaal De Ceuninck; hij blijft eerste-minister en neemt buitenlandse zaken van Beyens over. Nog vóór deze verandering officieel is (4 augustus), geeft hij aan zijn kabinetschef, Leo van der Essen, op 30 juli opdracht officieel aan Dr. Van de Perre te vragen hem de grieven van de Vlamingen „op allerlei gebied” uiteen te zetten, alsook de oplossingen die hij voorstelt om de volledige gelijkheid tussen Vlamingen en Walen te realiseren. Op 3 augustus 1917 wordt tevergeefs een poging gedaan om Verschaeve via zijn kerkelijke overheid van het front te verwijderen.

Op 5 augustus 1917 krijgt aalmoezenier Vandermeulen van de censuur officieel de toelating om zijn Limburgsch Studentenblaadje verder te publiceren. Op 12 augustus wordt deze toelating even officieel weer ingetrokken.

Op 14 augustus komt de secretaris van de koning, Ingenbleek, op bezoek bij Juffrouw Belpaire om de wensen van de Vlamingen aan het front te vernemen. De volgende dag wordt de juffrouw bij de koning zelf ontboden. De koning bespreekt met haar de toestand van de Vlamingen aan het front en antwoordt onrechtstreeks op de eerste Open Brief, onder betuiging van zijn genegenheid voor de Vlamingen. Dezelfde dag schrijft Belpaire hierover aan Verschaeve en vraagt hem om een schriftelijke uiteenzetting van de wensen van de Vlamingen.

Op 20 augustus 1917 gaat minister Van de Vijvere samen met Belpaire bij Verschaeve op bezoek om dezelfde zaak te bespreken. Het is zijn wens de leiding van de Frontbeweging te ontmoeten. Verschaeve maakt haar deze wens over. Zij wil er niet op ingaan, als de minister alleen optreedt als privépersoon en niet als officieel mandataris van de regering.

Op 22 augustus stuurt minister De Ceuninck aan de legereenheden een circulaire waarin hij aandringt op toepassing van de wet van 2 juli 1913. Op 27 augustus 1917 wordt aalmoezenier Vandermeulen uit zijn functie ontheven en bij administratieve maatregel overgeplaatst naar het eiland Cézembre, als brancardier, vanwege de artikelen die hij in april heeft gepubliceerd en die intussen buiten zijn weten in activistische bladen in Nederland en in Duitse gevangenkampen gedeeltelijk overgenomen zijn. Met deze straf, die volgt op de publikatie van de tweede Open Brief van de Frontbeweging, wil men een voorbeeld stellen. Het voorbeeld keert zich echter tegen zijn auteurs. Zelfs een Juffrouw Belpaire heeft, volgens Elias, ten minste het voornemen bij de koning zelf deze onrechtvaardige maatregel aan te klagen. Op 28 november 1917 zal deze straf verzacht worden en pas ruim een jaar later ingetrokken.

Op 13 september 1917 zendt minister De Ceuninck onverstoorbaar een tweede circulaire rond over de toepassing van de wet van 2 juli 1913.

Van oktober 1917 af laat eerste-minister Broqueville de Frontbeweging polsen ten aanzien van zijn voornemen een commissie op te richten om de Vlaamse kwestie te bestuderen. Op 12 januari 1918 zal Borginon hierop antwoorden dat de Frontbeweging met deze commissie slechts kan instemmen, indien zij daarin officieel vertegenwoordigd

en als dusdanig erkend wordt. Bij het afschrift van deze brief deelt hij aan Van de Perre de namen mee van de eventuele vertegenwoordigers van de Frontbeweging: Daels, Verschaeve en J. Persijn. Op 15 november 1917 wordt in het Trocadéro in Parijs een verklaring voorgelezen van minister Broqueville waarin hij andermaal opkomt voor de gelijkheid in rechte en in feite van Walen en Vlamingen, maar ook van de Franstalige Vlamingen.

In januari 1918 begint de militaire overheid met de administratieve overplaatsing van Vlaamse agitators naar het Peloton Spécial in de bossen van de Orne. In de kabinetsraad van 1 februari 1918, die speciaal aan de Vlaamse kwestie gewijd wordt, legt Broqueville een ontwerp voor, waarbij aan de essentiële eisen van de Vlamingen tegemoet gekomen wordt: de erkenning van hun gelijke rechten en de daaruit voortvloeiende maatregelen op het gebied van het onderwijs, met inbegrip van de Gentse universiteit, de herziening van het taalgebruik bij de rechtspraak en zelfs de oprichting op beperkte schaal en bij wijze van proef van Vlaamse en Waalse regimenten. De discussies in de schoot van de ministerraad dijen echter uit tot een bespreking van alle vooroorlogse Belgische problemen. Daarbij wordt op 20 maart, tijdens een nieuwe kabinetsraad, een compromis gesloten dat de oprichting voorziet van drie studiecyclussen: één voor de Vlaamse kwestie, één voor de herziening van de grondwet met het oog op het invoeren van het Algemeen Enkelvoudig Mannenstemrecht en één voor de herziening van de schoolwet. Daarnaast wordt besloten tot oprichting van een Vlaamse school voor officieren en onderofficieren en de oprichting van een controlecommissie op het taalgebruik in het leger. Beide worden bij Koninklijk Besluit van 12 april opgericht, maar zullen ingevolge de ongunstige militaire evolutie nooit in werking treden.

Op 4 maart 1918 steunt het Vlaamsch-Belgisch Verbond van Van Cauwelaert in Nederland de eis van de Frontbeweging tot oprichting van Vlaamse en Waalse regimenten. Op 5 april staat Broqueville aan de Times een interview toe waarin hij andermaal verklaart dat de regering de gelijkheid in rechte en in feite van de Vlamingen nastreeft. De oprichting van een studiecyclus voor de Vlaamse kwestie – niet te verwarren met de commissie van toezicht op het taalgebruik in het leger – was een idee dat Broqueville niet meer zou loslaten. Na de nieuwe weigering van contact, die de Vlaamsgezinde ministers Van de Vijvere, Helleputte en Pouillet bij een bezoek aan het front in maart vanwege de Frontbeweging hadden opgelopen, stuurt Broqueville eind april 1918 Frans van Cauwelaert naar het front met dezelfde opdracht.

De vergadering had plaats in het huis van Verschaeve en leidde tot een breuk tussen de Belgischgezinde Vlaamse leider en de steeds radicaler wordende leiding van de Frontbeweging, die op dat ogenblik reeds de beslissing genomen had een mandataris over de linies naar het bezette gebied te zenden. Uit de besprekingen blijkt – volgens een brief van Borginon aan Van de Perre van 19 mei 1918 – dat Van Cauwelaert niet alleen de essentiële eis van zelfbestuur afwijst en slechts akkoord gaat met het oprichten van Vlaamse en Waalse regimenten, maar dat hij zich bovendien tegenover

Open brief aan den Koning van België
Albert I

Vlamingen, gedenkt het Guldensporenfeest
(op 5de Augustus, 1914)

Sire,

Vol vertrouwen in U die, bij het ingaan van den wereldoorlog, de Vlamingen aan het Guldensporenfeest herinnerdet, komen wij tot U, wij, de Vlaamsche soldaten, het Vlaamsche leger, het leger dus van den Yser, om U te zeggen wat wij lijden, waarom wij lijden, om U te zeggen dat we ons bloed voor ons land veil houden doch dat het niet dienen mag om de boeien van ons volk nauwer toe te halen maar om het vrij te laten ademen, vrij te laten leven.

We hebben geen vertrouwen in onze oversten die ons meer dan ooit tegengaan. De pers, die ons gedurig bekampt, wordt gesteund, We wantrouwen de regeering die door ons gestemd, misbruik makend van haar gezag ons 85 jaar lang heeft bedrogen. In U alleen, o Koning gelooven we nog: op 5de augustus 1914, wist gij de Vlamingen aan te spreken, lijk het behoorde, als wildet ge aantoonen dat we terecht op U mogen rekenen, zooals op den aanvoerder van het Vlaamsche leger in 1302, gij staat hier te velde om recht en eer te verdedigen en zult dit nooit bewust dulden ^{dat we eigen onderkomen} door hun en uw machthebbenden in die eer en dat recht gekrenkt worden. Ook daarom komen we U ter gelegenheid van het Guldensporenfeest om ons recht vragen.

Van af 1230, begon de lijdensgeschiedenis van het vlaamsche volk. Ons volk is veracht, verongelijkt, diep vervallen. In België is voor de Walen alles, voor de Vlamingen niets. We wilden dat de grondwet die zegde dat alle Belgen gelijk zijn voor de wet, geen ijdel woord bleef,

Broqueville moet geëngageerd hebben de Frontbeweging tot zijn zienswijze over te halen. Daardoor is de invloed van de Frontbeweging op de regering gebroken, „omdat zij nu voelt dat het front achteruit de vereiste steun mist”, aldus Borquinon. De Frontbeweging blijft elke commissie van de hand wijzen waarin zij niet officieel vertegenwoordigd zou zijn. Een voorwaarde die voor de eerste-minister uiteraard onaanvaardbaar is.

Broqueville, die sinds januari 1918 buitenlandse zaken heeft moeten overlaten aan Hymans, alleen nog beschikkend over een ministerie van nationale heropbouw, voor hem gecreëerd, en het einde van zijn politieke carrière voelde naderen, beslist eigenmachtig, tegen het advies van de regering en dat van de Frontbeweging in, een departementale commissie voor de Vlaamse kwestie in te stellen, onder leiding van L. van der Essen. Deze commissie, die nauwelijks één maand bestaat (van 3 tot 30 mei 1918) en samen met haar oprichter verdwijnt, heeft alleen maar veel protest uitgelokt van Vlaamse zijde, zelfs bij Van Cauwelaert. Toch zal deze doodgeboren poging hernomen worden door de regering-Cooreman, die de regering-Broqueville op 31 mei 1918 opvolgt.

Op 5 juli 1918 wordt er andermaal in de kabinetsraad gesproken over de Vlaamse kwestie. Minister De Ceuninck geeft er een uiteenzetting over het defaitisme aan het front, terwijl minister Hymans van leer trekt tegen de Vlaamse pers, die zijn buitenlandse politiek in moeilijkheden brengt.

Op 11 juli 1918 – symbolische datum – besluit de regering tot oprichting van een officiële commissie voor de studie van de Vlaamse kwestie en een commissie voor de grondwetsherziening. Het zal echter 15 oktober worden, voor de oprichting van deze commissies in het staatsblad verschijnt. Zij zullen nooit samenkomen. In de ministerraad van 9 augustus brengt minister Pouillet een verklaring van een Nederlands blad te berde volgens welke koning Albert zou weigeren in het land terug te keren aan het hoofd van een leger, bestaande uit Vlaamse en Waalse regimenten. Op 28 augustus wijst de koning de internationalisering van de Vlaamse kwestie van de hand.

Op 2 oktober 1918 wordt een besluit-wet gepubliceerd in het Staatsblad, die stipuleert dat indien de beschuldigde hierom verzoekt, de militaire strafvordering geheel in het Nederlands moet geschieden. Het is het enige concrete resultaat dat de V.B. aan het front van het Belgische establishment heeft kunnen verkrijgen. En het komt op een ogenblik dat er voor militaire rechtszaken niet veel tijd meer over was.

Om alle twijfel hierover weg te nemen is het voldoende te verwijzen naar de op 22 november 1918 door de koning uitgesproken kroonrede, waarvan het ontwerp door de regering-Lacroix gewijzigd was: „Het belang zelf van het land brengt mee dat elke van onze twee bevolkingen in hare taal ten volle hare persoonlijkheid, hare oorspronkelijkheid, hare verstandelijke gaven en haren aanleg voor kunst ontwikkelen kunne. De Regering zal het Parlement voorstellen van nu af aan de grondvesten te leggen van een Vlaamsche Hoogeschool te Gent, behoudens het recht van de Kamers die uit de verkiezingen zullen ontstaan, de bepaalde vormen en wijzen te regelen.”

Wij staan nog op de verworvenheden van het ver-

slag-Poullet van 8 oktober 1916: de gelijkheid in rechte en in feite en de belofte van een Vlaamse universiteit, indien het parlement hiermee instemt.

9. BALANS. De miruscule toegevingen die tijdens de oorlog aan de Vlamingen werden gedaan, zijn bewerkt geweest door gematigde en uiterst gematigde Vlaamsgezinde Belgen en Belgischgezinde Vlamingen. De verwachting dat de Frontbeweging als politieke pressiegroep in en na de oorlog een rol van doorslaggevende betekenis in de Vlaamse strijd zou spelen, is een illusie gebleken. Toch mogen we in de reële politieke betekenis van het Vlaams nationalisme tussen de twee wereldoorlogen en de versterking van het Vlaamse bewustzijn de invloed van de Frontbeweging niet onderschatten. Niet alleen het gemis aan soepelheid en aan politiek inzicht – wat niet kan verwonderen bij deze jongeren die nagenoeg allen voor het eerst met de politiek in aanraking kwamen en niet zozeer een politieke als wel een ideologische strijd voerden – maar ook de ontreddering van de organisatie en de verspreiding van het leger na het offensief van 1918 en vooral de psychologische fouten, begaan bij de beslissing een mandataris naar het bezette gebied te zenden, en bij de keuze van deze mandataris, hebben de politieke kansen van de leiders van de Frontbeweging ondermijnd en hun tegenstanders na de oorlog de gelegenheid geboden hen in het defensief te dringen. Zij stonden tegenover ervaren en handige politici, zoals een Broqueville of een Van Cauwelaert, die hun zwakke plekken kenden. Het kon Broqueville – die over diverse inlichtingskanalen beschikte – niet ontgaan dat de leiding van de Frontbeweging niet alle Vlamingen achter het front vertegenwoordigde, zoals de Raad van Vlaanderen niet alle Vlamingen in het bezette gebied en daar de Frontbeweging niet met hem wilde meewerken, bleef er hem slechts over haar te negeren. Politiek was het niet haalbaar een „subversieve groep” als een volwaardig gesprekspartner door de regering te doen aanvaarden.

Voor Van Cauwelaert, de man met de vlied dunne huid – zoals Elias hem noemt – was de stroming, door de Frontbeweging gewekt, een middel om het activisme tegen te werken en tussen beide zijn eigen positie te verstevigen. Een operatie die ook voor de Belgische Katholieke Partij gunstig was. Op het politiek-ideologische vlak is de Frontbeweging een experiment op beperkte schaal, dat na de oorlog enige weerklank zal vinden: voor de tweede maal werd bewezen dat de katholieke ideologie niet noodzakelijk gebonden is aan één enkele partij. Daardoor zou de na-oorlogse Frontpartij de sympathie en een groot deel van de stemmen verwerven van de vooroorlogse christen-demokraten. Bovendien huldigde de in hoofdzaak katholieke Frontbeweging het pluralistische beginsel, door de realisatie van het „volksbelang” boven de traditionele partijprogramma's te stellen en de ideologische tegenstellingen voor onbepaalde tijd te bevriezen. Dat een dergelijke houding artificieel is en onhoudbaar, zou ook hier na de oorlog spoedig aan het licht komen.

De belangrijkste betekenis van de Frontbeweging dient niet op het politieke, maar op het sociale niveau – het niveau waarop de Frontbeweging gegroeid is – te worden gezocht.

De gewone Vlaamse soldaat had aan den lijve

ondervonden dat hij wel dezelfde plichten, maar niet dezelfde rechten had als de andere Belgen. Door het optreden van de Frontbeweging was hij zich ervan bewust geworden, dat dit geen onafwendbaar fatum was. De erkenning van zijn volwaardig burgerschap en de rechten die daaruit voortvloeien, en de eerbied voor zijn Vlaamse entiteit waren voortaan ook voor hem gevoelige plekken. En hij reageerde als men hem daar raakte. De Belgische repressie heeft deze gevoeligheid helpen cultiveren. Van hun kant hebben de Vlaamse intellectuelen geleerd dat politiek meer vraagt dan ideologische discussies in beperkte kring en occasionele massabijeenkomsten die eindigen in het café om de hoek en dat politieke realisaties niet tot stand komen buiten, tegen of ondanks de opvattingen van de volksgemeenschap, zoals dat voor de oorlog het geval was.

Aan de IJzer hebben de Vlaamse intelligentsia en de massa van Vlaams-onbewusten elkaar voor het eerst ontmoet en ontdekt. Hun wegen zouden zich niet meer scheiden.

LITERATUUR: *Moniteur Belge* (1914-'18); - *De Vlaamsche Interpellatie, 14-22 mei 1919* (1919); - Rudiger, *Flamenpolitik* (1921); - J. Simons, *Eer Vlaanderen vergaat* (1927); - H. Gravez, *De Vlaamsche Frontbeweging. Herinneringen*, in *Tijdingen van de Raad van Vlaanderen* (1933, p. 55-93); - *Open brieven en verzoegschriften van de Vlaamsche Frontbeweging (1917-1918)* (1939); - L. Moyersoën, *Prosper Poulet en de politiek van zijn tijd* (1946); - D. Vansina, *Verschaeve getuigt* (1955); - M. Cordemans, *Dr. A. Van de Perre's oorlogsjaren 1914-1918* (1963); - L. Devliegheer en L. Schepens, *Front 14/18* (1968, p. 33-42, 70-80); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914/1939*, I (1969, p. 106-155); - Rudiger, *Un livre noir de la trahison activiste* (z.j.); - G. Bulthe, *De Vlaamse loopgravenpers tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Centrum voor militaire geschiedenis, bijdrage 7, 1971).

LUC SCHEPENS